

АНОТАЦІЯ

Смірнов А. Ю. Жанр Літургії у творчості Олександра Кошиця: виконавський аспект. — Кваліфікаційна наукова праця на правах рукопису.

Наукове обґрунтування творчого мистецького проекту на здобуття освітньо-творчого ступеня доктора мистецтва за спеціальністю 025 «Музичне мистецтво» (галузь знань 02 «Культура і мистецтво»). — Національна музична академія України імені П. І. Чайковського, Міністерство культури та інформаційної політики України, Київ, 2024.

Актуальність теми дослідження. Олександр Кошиць (1875–1944) — видатна постать української музичної культури кінця ХІХ — першої половини ХХ століть. Диригент, композитор, педагог, фольклорист, етнограф, музичний критик та есеїст, мемуарист та музично-громадський діяч, театральний капельмейстер. Його обробки українських народних пісень, численні духовні твори (зокрема п'ять Літургій), хори, твори для драматичного театру складають невід'ємну частину музичної культури України.

До 1990-х років творчі досягнення О. Кошиця були високо оцінені тільки закордонними слухачами і музичними критиками. У репертуар українських колективів спадщина композитора здебільшого почала потрапляти з часів Незалежної України. І якщо деякі обробки народних пісень, колядки та щедрівки звучали в Україні до від'їзду О. Кошиця (1919), то духовні твори, зокрема чотири із п'яти його літургій (крім Першої), і досі не виконано й дотепер.

Актуальність теми дослідження полягає в таких аспектах:

1. Творчість О. Кошиця має вагоме значення для розвитку української музичної культури, однак досі не набула належного наукового опрацювання.

2. Без урахування творчої спадщини О. Кошиця історія розвитку української культури, і музики зокрема, буде неповною: у листах і спогадах митець описує не тільки життя українського колективу в еміграції, а й труднощі у справі збереження і пропагування українського мистецтва.

3. Жанр Літургії О. Кошиця став утіленням національних музичних орієнтирів щодо жанрово-стильових та виконавських параметрів. Формування цілісної картини історії церковної музики в Україні потребує пошуків нових фактів і джерел та їх наукового осмислення, ґрунтовної аналітичної роботи.

4. Літургії у творчості О. Кошиця стали медіатором між попередніми досягненнями та майбутніми відкриттями, проте причини цього явища досі не досліджено.

5. Із п'яти Літургій О. Кошиця тільки першу проаналізовано. Ґрунтовний аналіз решти чотирьох Літургій сприятиме виявленню жанрово-стильових та виконавських особливостей духовної музики О. Кошиця, визначенню місця його творів у хоровій культурі України.

6. Виконавський аспект Літургій О. Кошиця досі не досліджено. Грунтовний виконавський аналіз сприятиме коректній інтерпретації духовних творів композитора.

Мета дослідження — проаналізувати усі п'ять літургій О. Кошиця як важливий етап розвитку традицій української церковної та народної музики і простежити виконавську долю.

Об'єкт дослідження — п'ять літургій О. Кошиця.

Предмет дослідження — жанрово-стильові параметри та виконавські інтерпретації літургій О. Кошиця.

Наукова новизна дослідження полягає в тому, що в ньому вперше:

— систематизовано музикознавчі праці з питань життєтворчості О. Кошиця;

— започатковано дослідження всіх жанрів духовної творчості композитора.

— літургії О. Кошиця висвітлено в аспекті виконавської специфіки роботи з хоровими духовними творами;

— розглянуто виконавські версії Літургій О. Кошиця та їх уривків у богослужбовій та концертній сферах;

— проаналізовано всі п'ять Літургій композитора (чотири із п'яти, крім Першої, проаналізовано вперше);

— виявлено характерні особливості літургій О. Кошиця, що дасть змогу окреслити й виконавські особливості, щоб у подальшому зацікавити диригентів та співаків хору.

Набули подальшого розвитку теоретичні засади життєтворчості митця-музиканта, висвітлення мемуарної спадщини О. Кошиця, визначення ролі його творчого доробку в історії української музики.

Дослідження Літургій О. Кошиця вкрай важливе для виявлення духовних та художньо-естетичних принципів митця, жанрово-стильових ознак його музичної мови. Це дасть змогу об'єктивно висвітлити багатогранну постать митця. Виявлення виконавських особливостей духовної музики композитора сприятиме зростанню уваги диригентів та хористів до його творів

У музично-історичних працях радянського періоду про творчість О. Кошиця зазвичай навіть не згадують. Ставлення до нього змінилося в пострадянський період. Життєвий і творчий шлях митця розглянули Н. Калуцка та Л. Пархоменко, М. Головащенко, Г. Карась, М. Антонович, О. Засадна.

Наукове обґрунтування містить вступ, два розділи, висновки. У **першому розділі** розглянуто життєтворчість О. Кошиця та її відображення в музикознавчих дослідженнях. Простежено історію розвитку «кошицезнавства», охарактеризовано основні наукові джерела, виявлено інформаційні прогалини. Для формування повної картини щодо творчої

спадщини О. Кошиця надано перелік творів, серед яких увагу приділено літургійним і паралітургійним творам.

Для усвідомлення творчих інтенцій композитора автор запропонував короткий екскурс у біографію О. Кошиця, охарактеризував його педагогічну й диригентську діяльність за кордоном, розкрив тенденції розвитку українського церковного співу, висвітлив проукраїнську позицію митця. У процесі аналізу творів композитора паралітургійних жанрів виявлено музично-текстові джерела, типологізовано канти і псалми за їх ритмо-інтонаційним походженням.

До жанру Літургії композитор звернувся, перебуваючи в еміграції. Достеменно невідомо, з якою метою були написані ці твори: ймовірно, композиції створені для деяких українських храмів і згодом почали використовуватись у концертній практиці. П'ять Літургій О. Кошиця були написані у найскладніший для композитора період життя. Відсутність фінансового забезпечення, проблеми зі здоров'ям О. Кошиця і капелян, труднощі у формуванні концертної програми за відсутності кваліфікованих хористів стали непростим духовно-емоційним випробуванням. Ґрунтовна робота з вербальним духовним текстом, зорієнтованість на стародавні українські дяківські співи, «Богогласник» та фольклорні зразки з унікальних збірок народних пісень дали О. Кошицю змогу поєднати традиції українського церковного співу та народнопісенні інтонації.

У **другому розділі** розглянуто традиції української церковної та народної музики як основу творчості О. Кошиця, зокрема Літургій.

Літургійна творчість композитора набуває повноти наукового осмислення за умов дослідження оригінального авторського тексту. Об'єднання деяких частин у мініцикли, градація ладогармонічної мови від модальної організації до хроматизації мелодичної лінії зумовлено вербальним текстом. Задля збереження смислових акцентів композитор вдається до зіставлення паралельних та однойменних ладів, альтерації акордів субдомінантової і домінантової груп тощо.

У третьому підрозділі простежено виконавської долі Літургій О. Кошиця. Розглянуто Першу літургію та уривки з інших літургій у виконанні провідних українських хорових колективів ХХ–ХХІ ст.

В процесі аналізу зроблено **висновки**, що духовні твори О. Кошиця відображають не тільки високу професійну майстерність митця, а й тверду й виважену проукраїнську позицію у творчому процесі, навіть у складні для української церкви 10–20-ті роки ХХ ст. Літургії та жанри паралітургійної музики становлять майже половину творчого доробку композитора і визначають його духовно-естетичні засади.

Йдучи за словесним текстом, О. Кошиць музичними засобами відтворює картини величання Бога, розкриває і Його страждання за гріхи людства тощо. У спогадах композитор нерідко описує «вовчу яму», у якій перебував під час написання духовних творів. Проте саме в цих творах виявляється особистість композитора, який зберіг і розвинув традиції

церковного українського співу сформував творчі засади для українських композиторів — своїх наступників.

Практичне значення роботи. Матеріали наукового обґрунтування можуть бути використані у навчальних курсах з історії української музики, хорової літератури, аналізу музичних творів, у подальших дослідженнях із тематики роботи, а також у практичній роботі музикантів-виконавців — інтерпретаторів творів Олександра Кошиця.

Ключові слова: творчість Олександра Кошиця, духовні твори, Літургія, народнопісенні інтонації, богослужбова практика, концертне виконання, хор, хоровий репертуар, стилістичні особливості.

ABSTRACT

Smirnov A. Y. The genre of Liturgy in the works of Oleksandr Koshyts: the performance aspect. — Qualifying scientific work on the rights of the manuscript.

Scientific substantiation of a creative art project for the degree of Doctor of Arts in the specialty 025 «Musical Art» (field of knowledge 02 «Culture and Art»). — Ukrainian National Tchaikovsky Academy of Music, Ministry of Culture and Information Policy of Ukraine, Kyiv, 2024.

Relevance of the research. Oleksandr Koshyts (1875-1944) was a prominent figure in Ukrainian musical culture of the late nineteenth and early twentieth centuries. He was a conductor, composer, teacher, folklorist, ethnographer, music critic and essayist, memoirist, music and public figure, and theater chapel master. His arrangements of Ukrainian folk songs, numerous spiritual compositions (including five liturgies), choirs, and works for the drama theater are an integral part of the musical culture of Ukraine.

Until the 1990s, the creative achievements of O. Koshyts were highly appreciated only by foreign audiences and music critics. The repertoire of Ukrainian bands began to include the composer's legacy only after Ukraine became independent. And while some arrangements of folk songs, carols, and shchedrivkas were performed in Ukraine before Koshyts's departure in 1919, his sacred works, including four of his five liturgies (except for the First), have not been performed to this day.

The relevance of the research topic lies in the following aspects:

1. O. Koshyts's work is of great importance for the development of Ukrainian musical culture, but has not yet received proper scientific study.

2. The history of the development of Ukrainian culture, and music in particular, will be incomplete without taking into account the creative heritage of O. Koshyts: in his letters and memoirs, the artist describes not only the life of the Ukrainian band in exile, but also the difficulties in preserving and promoting Ukrainian art.

3. The genre of O. Koshyts's liturgy became the embodiment of national musical guidelines in terms of genre, style, and performance parameters. The formation of a holistic picture of the history of church music in Ukraine requires the search for new facts and sources and their scientific comprehension, as well as thorough analytical work.

4. Liturgies in the works of O. Koshyts became a mediator between previous achievements and future discoveries, but the reasons for this phenomenon have not yet been investigated.

5. Of the five liturgies by O. Koshyts, only the first has been analyzed. A thorough analysis of the remaining four liturgies will help to identify the genre-stylistic and performance features of O. Koshyts's sacred music, and to determine the place of his works in the choral culture of Ukraine.

6. The performance aspect of O. Koshyts' liturgies has not yet been studied. A thorough performance analysis will contribute to the correct interpretation of the composer's sacred works.

The purpose of the study is to analyze all five liturgies by O. Koshyts as an important stage in the development of the traditions of Ukrainian church and folk music and to trace their performance fate.

The object of the study is five liturgies by O. Koshyts.

The subject of the study is genre and style parameters and performing interpretations of O. Koshyts' liturgies.

The scientific novelty of the study is that it is the first to

— musicological works on the issues of O. Koshyts' life work are systematized;

— a study of all genres of the composer's spiritual work is initiated.

— The liturgies of O. Koshyts are highlighted in the aspect of the performing specifics of working with choral spiritual works;

— the performing versions of O. Koshyts' liturgies and their excerpts in the liturgical and concert spheres are considered;

— all five of the composer's liturgies are analyzed (four of the five, except for the First, are analyzed for the first time);

— the characteristic features of O. Koshyts's liturgies were identified, which will allow us to outline the performance features in order to further interest conductors and choir singers.

The theoretical foundations of the artist-musician's life work, the coverage of O. Koshyts's memoirs, and the role of his creative work in the history of Ukrainian music have been further developed.

The study of O. Koshyts's liturgies is extremely important for revealing the artist's spiritual, artistic, and aesthetic principles, as well as genre and style features of his musical language. This will make it possible to objectively illuminate the multifaceted figure of the artist. Revealing the performing features of the composer's sacred music will increase the attention of conductors and choristers to his works.

In the music-historical works of the Soviet period, the works of O. Koshytsia are usually not even mentioned. The attitude toward him changed in the post-Soviet period. N. Kalutska and L. Parkhomenko, M. Holovashchenko, H. Karas, M. Antonovych, and O. Zasadna have examined the artist's life and work.

The scientific substantiation includes an introduction, two chapters, and conclusions. **The first chapter** discusses the life and work of O. Koshyts and its reflection in musicological research. It traces the history of the development of «Koshyts's studies», characterizes the main scientific sources, and identifies information gaps. In order to form a complete picture of O. Koshyts's creative heritage, a list of works is provided, among which attention is paid to liturgical and paraliturgical works.

In order to understand the composer's creative intentions, the author offers a brief excursion into the biography of O. Koshyts, characterizes his pedagogical and

conducting activities abroad, reveals the trends in the development of Ukrainian church singing, and highlights the artist's pro-Ukrainian position. In the process of analyzing the composer's works of paraliturgical genres, the author identified musical and textual sources, typologized cantatas and psalms according to their rhythmic and intonational origin.

The composer turned to the genre of liturgy while in exile. It is not known for certain for what purpose these works were composed: they were probably created for some Ukrainian churches and later used in concert practice. O. Koshyts's five liturgies were composed in the most difficult period of his life. Lack of financial support, health problems of O. Koshyts and his chaplains, difficulties in forming a concert program in the absence of qualified choristers became a difficult spiritual and emotional test. Thorough work with verbal spiritual texts, a focus on ancient Ukrainian dyak chants, the «Bohohlasnyk» and folklore samples from unique collections of folk songs enabled O. Koshyts to combine the traditions of Ukrainian church singing and folk song intonations.

The second section discusses the traditions of Ukrainian church and folk music as the basis of O. Koshyts' works, in particular, liturgies.

The composer's liturgical creativity acquires the fullness of scientific comprehension in the context of the study of the original author's text. The unification of some parts into mini-cycles, the gradation of the harmonic language from modal organization to chromaticization of the melodic line are determined by the verbal text. In order to preserve semantic accents, the composer resorts to the comparison of parallel and eponymous modes, alternation of chords of subdominant and dominant groups, etc.

The third subsection traces the performance fate of O. Koshyts's liturgies. The First Liturgy and excerpts from other liturgies performed by leading Ukrainian choirs of the twentieth and twenty-first centuries are considered.

In the course of the analysis, it is **concluded** that the spiritual works of O. Koshyts reflect not only the high professional skill of the artist, but also a firm and balanced pro-Ukrainian position in the creative process, even in the difficult years of the twentieth century for the Ukrainian church. Liturgies and genres of paraliturgical music make up almost half of the composer's creative work and determine his spiritual and aesthetic principles.

Following the verbal text, O. Koshyts recreates pictures of God's majesty with musical means, reveals His suffering for the sins of mankind, and so on. In his memoirs, the composer often describes the «wolf pit» in which he was while composing spiritual works. However, it is in these works that the personality of the composer is revealed, who preserved and developed the traditions of Ukrainian church singing and formed the creative foundations for Ukrainian composers - his successors.

Practical significance of the work. The materials of the scientific substantiation can be used in training courses on the history of Ukrainian music, choral literature, analysis of musical works, in further research on the subject of the

work, as well as in the practical work of performing musicians - interpreters of the works of Oleksandr Koshyts.

Keywords: works of Oleksandr Koshyts, spiritual works, liturgy, folk song intonations, liturgical practice, concert performance, choir, choral repertoire, stylistic features.

СПИСОК ОПУБЛІКОВАНИХ ПРАЦЬ ЗА ТЕМОЮ РОБОТИ

1. Смірнов А. Ю. Духовні твори Олександра Кошиця: жанрово-стильові особливості // Актуальні питання гуманітарних наук : зб. ст. / Дрогобицький держ. пед. ун-т ім. Івана Франка. Дрогобич : Гельветика, 2024. Вип. 74. Т. 2. С. 109–116.

2. Смірнов А. Ю. Виконавська доля літургій О. Кошиця // Аспекти історичного музикознавства / Харківський нац. ун-т мистецтв ім. І. П. Котляревського. Харків, 2024. № XXXV (35). С. 30–46.

ІНФОРМАЦІЯ ПРО АПРОБАЦІЮ РЕЗУЛЬТАТІВ ДОСЛІДЖЕННЯ

Кваліфікаційну наукову працю обговорено на засіданнях кафедри хорового диригування і кафедри історії української музики та музичної фольклористики. Матеріали дослідження викладено в доповідях на всеукраїнських та міжнародних науково-практичних конференціях. Презентовано творчий мистецький проєкт на здобуття освітньо-творчого ступеня доктора мистецтва.

Теми доповідей і назва творчого мистецького проєкту

1. Смірнов А. Ю. Духовні твори Олександра Кошиця у виконавській практиці церковних хорів Києва // Проблеми методології сучасного мистецтвознавства та культурології : програма Другої міжнар. наук. конф. (Київ, 11–12 листопада 2020 р.) / Ін-т проблем сучасного мистецтва НАМ України. Київ, 2020.

2. Смірнов А. Ю. Стародавні розспіви та їх гармонізації у літургійних циклах Олександра Кошиця // Україна. Європа. Світ. Історія та імена в культурно-мистецьких рефлексіях : програма П'ятої міжнар. наук.-практ. конф. (Київ, 4–6 листопада 2021 р.) / Нац. муз. акад. України ім. П. І. Чайковського. Київ, 2021.

3. Смірнов А. Ю. До питання жанрової специфіки духовної музики Олександра Кошиця // Україна і світ. Імена та події в педагогічній і культурно-мистецькій думці (до 270-річчя Дмитра Бортнянського) : програма Всеукр. наук.-практ. конф. (Глухів, 28 жовтня 2022 р.) / Глухівський нац. пед. ун-т ім. Олександра Довженка. Глухів, 2022.

4. Смірнов А. Ю. Сакральна музика Олександра Кошиця у репертуарі сучасних хорових колективів // Сучасні естетичні тенденції у музичному мистецтві : програма Всеукраїнського круглого столу (Київ, 11 листопада 2020 р.) / Ін-т культурології. Київ, 2022.

5. Смірнов А. Ю. Виконавські особливості жанру літургії Олександра Кошиця // Український фестивальний рух в умовах війни як один з найвагоміших важелів музично-історичного процесу : програма Всеукр. круглого столу (Київ, 03 жовтня 2023 р.) / Нац. спілка композиторів України, Нац. акад. мистецтв України. Київ, 2023.

6. Смірнов А. Ю. Олександр Кошиць: композиторсько-виконавська специфіка молитви «Отче наш» в п'яти циклах літургій // Про стан сучасного виконавського мистецтва (27 жовтня 2023 р.). програма Всеукр. круглого столу (Київ, 27 жовтня 2023 р.) / Нац. акад. мистецтв України, Нац. філармонія України. Київ, 2023.

7. Смірнов А. Ю. Духовна музика Олександра Кошиця в репертуарі хорових колективів України // Україна. Європа. Світ. Історія та імена в культурно-мистецьких рефлексіях : програма Сьомої міжнар. наук.-практ. конф. (Київ, 02–04 листопада 2023 р.). Київ, 2023.

8. Смірнов А. Ю. Виконавські особливості жанру літургії Олександра Кошиця // Світова культурна спадщина в умовах формування нового світопорядку : програма Міжнар. наук.-практ. конф. (Київ, 07 грудня 2023 р.) / М-во культури і нац. політики України, М-во освіти і науки України, Нац. комісія України у справах ЮНЕСКО, Нац. муз. акад. України ім. П. І. Чайковського. Київ, 2023.

9. Смірнов А. Ю. Літургійна музика Олександра Кошиця: до питання редакції творів // Україна-Юнеско: 70 років разом : програма Міжнар. наук.-практ. конф. (Київ, 25 квітня 2024 р.) / Нац. комісія України у справах ЮНЕСКО, Нац. муз. акад. України ім. П. І. Чайковського. Київ, 2024.

10. Смірнов А. Ю. Жанр Літургії творчості Олександра Кошиця: виконавський аспект : творчий мистецький проект ... освітньо-творчого ступеня доктора мистецтв (Київ, 9 серпня, 2024 року) / Михайлівський золотоверхий собор. Нац. муз. акад. України ім. П. І. Чайковського. Київ, 2024.